

11.127,

MAGYAR CSILLAG

SZERKESZTI:
ILLYÉS GYULA
TÁRSSZERKESZTŐ: SCHÖPFLIN ALADÁR

III. ÉVF. 19. SZÁM

1943. OKTÓBER 1.

VARGYAS LAJOS: Hagymány és kultúra.....	377
JÉKELY ZOLTÁN: Kirándulás (Vers).....	388
Cs. SZABÓ LÁSZLÓ: Három szerelem (Második közl.)	392
KÁLNOKY LÁSZLÓ: Nyárutó (Vers)	403
KERESZTURY DEZSŐ: Emlék — Nyár (Két vers)	404
OTTLIK GÉZA: Pangásos papilla (Novella)	405
WEÖRES SÁNDOR: Háromrészes ének.....	410
ILLYÉS GYULA: Hunok Párisban	414
KÉPES GÉZA: Epigrammák	422

FIGYELŐ:

ÖRLEY ISTVÁN: Kosztolányi olvasása közben	423
MAKAY GUSZTÁV: Erdélyi József: Örökség	428
Cs. SZABÓ LÁSZLÓ: Henry Troyat Dosztojevszkij könyve	431
RÓNAY GYÖRGY: Lovass Gyula halálára	435
VINCZE LÁSZLÓ: Török Pál: Magyarország története	436
ORTUTAY GYULA: Luby Margit: Fogó legelőkön	436
SCHÖPFLIN ALADÁR: Színház: Szilágyi Irma — Hamlet	437
THURZÓ GÁBOR: Színház: Warenné mestersége	438

ELŐFIZETÉSI ÁR
¼ ÉVRE 14 P

E SZÁM ÁRA
3 PENGŐ

A MAGYAR CSILLAG ELŐFIZETŐIHEZ!

Kérjük előfizetőinket, hogy a f. év IV. negyedére esedékes előfizetési díjukat a mult számhoz mellékelt postabefizetési lapon átutalni szívesek legyenek.

A Magyar Csillag előfizetési ára az október—decemberi negyedre 14 pengő.

A példányonkénti ár október 1-től 3 pengő.

Az együttes (kombinált) előfizetési díj — a folyóíratra és a Nyugat-könyvekre — az október—decemberi negyedre 25 pengő. Ez a díj havi 9 pengős részletekben is törleszthető.

A f. év július—decemberi, második felére esedékes Nyugat-könyvek: Kosztolányi Dezső «Elsülyedt Európa» és Babits Mihály «Az Európai Irodalom Története» c. műve; illetőleg 36 pengős bolti árban szabadon igényelhető más Nyugat-könyvek. Az együttes előfizetés a IV-ik negyedre 18 pengő bolti áru könyv tetszés szerinti választását biztosítja.

Az együttes előfizetés tehát azzal a rendkívüli előnnyel jár, hogy a folyóírat 6 száma mellett (18 pengő) 18 pengő bolti áru könyvet összesen 25 pengőért kap az előfizető.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

ELSÜLLYEDT EURÓPA

A Balkán — Németország — Svájc
Olaszország — Franciaország — Belgium — Hollandia — Anglia — Svédország a két világháború között

Sajtó alá rendezte: ILLYÉS GYULA

304 oldal — Ára kötve . . 12.— P

BABITS MIHÁLY

AZ EURÓPAI IRODALOM TÖRTÉNETE

Nyugat kiadás

728 oldal — 150 képpel

Ára kötve . . . . . 24.— P

HAGYOMÁNY ÉS KULTURA

*«Néz nyugatra, borús szemmel néz vissza keletre
A magyar, elszakadott, testvértelen ága nemének.»*

Az ifjú Vörösmarty szavára Kölcseytől jön visszhang:

*«Büszke magyar vagyok én, keleten nőtt törzsöke fámnak,
Nyugati ég forró kebelem nem tette hideggé.»*

Alig jut öntudatra a magyarság ujjászületett irodalmában, már fölmerül nagy kérdése, kultúrájának kettős volta. És az első eszmélés a kérdésnek máig érvényes megoldását is azonnal meghozza: Kölcsey tanulmányát a «Nemzeti hagyományok»-ról.

Kölcsey lelke nem tudott belenyugodni, hogy a műveltség a választottak szűk körének magánügye legyen, de azt is világosan látta, hogy a nép csak akkor tud részt venni a kultúrában, ha ott is gondolkozásának megszokott formáival, «hagyományával» találkozok, még ha ez a hagyomány át is alakult magasrendű műveltséggé.

Ezért tudott a görögség szerinte nagy tömegeivel állandóan részt venni a magasrendű görög kultúrában, mert annak minden elemében a saját képzeletre ismert, hagyományos hitvilága alakjait látta eposzban, drámában, képzőművészetben, mindenütt. Hogy a homéroszi istenek nem mindig viselkedtek úgy, mint a néphitben, az nem volt felfoghatatlan idegenség, azt bele tudta illeszteni addigi képzeleté közé. Így a hagyomány folytonos emelkedésével lépést tarthatott az egész nép: a mitológia primitív megjelenítésétől emberi drámáig jutott el, kezdetleges istenábrázolásoktól eszményített naturalista alkotásokig. A görögség úgy nőtt bele a kultúrába, hogy közben a nemzeti lélek saját ízlése szerint szabadon bontakozhatott ki. Nem kellett lerázni magáról azt a világot, amelyben élt és egy újat magára ölteni, ha fel akart emelkedni a magasabb műveltség körébe.

Tanulsága mindebből a «Nemzeti hagyományok» írójának az, hogy a néphagyományban van minden nemzet számára az az alap, amelynek elemeiből magaskultúrát fejleszthet magának: olyan kultúrát, amely a művelődési igények szerint is kifogástalan, mert kiegyensúlyozott, harmonikus, és a társadalom felől nézve is kifogástalan, mert az egész népet foglalja magába.

A mai idők újra felvetették ezt a problémát. Sajnos, többen is foglalkoznak vele, mint ahogy helyes megoldásához szükséges volna. Népkultúránk felemelése magaskultúrává tömegek jelszava lett és különböző elméletek, próbálkozások születtek a jelszavakból. Közös ezekben a kísérletekben egy sajátos félreértés: a néphagyományban lévő *elemek* felhasználása helyett a népkultúra bizonyos *formáit* akarják átültetni a magasabb formák közé; ennek érdekében bizonyos népkultúrai formák életét meg akarják hosszabbítani, vagyis a népkultúrát akarják valamilyen formában fenntartani.

Viszont tudjuk, ha kissé a mélyére tekintünk a dolgoknak, hogy a hagyományban élő nép fejlődése állandóan haladó folyamat, azt egy pontján megállítani nem lehet, méghozzá olyan pontján, ahol ellenállhatatlan külső hatásokra éppen gyors fordulatot öltött. S vajjon az óhajtott nemzeti kultúra érdeke kívánja-e, hogy a népkultúra népkultúra ma-

radjon, hogy soha ne fejlődjék fel a magasabb szintre? Kölcsény szerint épp a fölemelkedés volna kívánatos. Vagy talán tovább is az évszázados lassú fejlődésre akarják utalni a népet, kizárva az európai magas kultúra világából? Tehát még évszázadokig várjunk a nemzeti kultúrára? És még évszázadokig várjon a kultúrára a nép?

Teljes joggal hangoztatják ezzel a mozgalommal szemben — első sorban Erdei Ferenc —, hogy a népkultúra fenntartása hiábavaló fáradozás: meddő és káros dolog a fejlődés útjába állani, mert az emberiség célja a magaskultúra, amíg oda el nem jut egy embercsoport, addig nem él emberhez méltó életet.

Már abban a kérdésben, hogy mit jelent a kultúra számára a néphagyomány, nem ilyen világos e tábor felfogása, kicsit somnásan intézi el ezt a nagyjelentőségű kérdést. Igaz, mondja Erdei, hogy a hagyományos életforma sok emberi értéket őriz, olyanokat is, melyek a mi társadalmunkból hiányoznak. De azért nem kell bankódnunk pusztulásukon. *«A nagy tömeg menthetetlenül barbárul éli át az átmenet idejét»*, igaz, de ez az átmenet szükséges, hogy innen továbbfejlődve egyszer az igazi magaskultúrát is elérje. A nemzeti műveltség pedig szerinte *«úgysem kaphat mást a parasztkultúrától, mint népkultúrai példákat»*... *«soha nem az élő népkultúra volt a forrásuk (a belőle merítő alkotóknak), hanem mindig annak objektíve szemlélt műformái.»* *«Ehhez tehát nem kell eleven népkultúra, még kevésbé eleven parasztkultúra; minden népkultúrának, tehát primitívek, nomádok, parasztok kultúrájának és a középkori tájkultúráknak a múzeumi gyűjteményei is elegendők ehhez.»*

Ez a szemlélet pontosan az ellenkezője annak, amit Kölcsény és mai alkotóink vallanak. Hiszen ezeket éppen a «barbár átmenet» hajtotta a népkultúra felé! Saját társadalmukban látták az elkerülhetetlen megoszlást: a fogékonyak magas emberi színvonalát és az érzéketlen tömeg sivár műveletlenségét. A népkultúrában pedig sehol nem volt ez a megoszlás és mégis emberi mélységeket termelt és élt át az egész közösség. Ez a «barbár átmenet» sajnos egyáltalán nem «átmenet», hanem minden tapasztalat szerint szomorú «megérkezés». Akik idejutottak, többé-kevésbé elvesztek a magasabb szellem, az érzelm mélységei, a megilletődés: a kultúra számára. Ha Erdei idejétmúlt felfogás ellen küzd, az ő szándékai még időszerütlenebbek: mert ő oda akarja bevezetni a népet, ahonnan már egész Európa a kivezető utat keresi — s talán a népies törekvésű tábor is, csak tisztázatlan gondolatokkal. Vajjon, ha látom, hogy az előttem járók rossz irányba haladnak és éppen most igyekeznek visszakanyarodni a helyes útra, meg kell nekem is tennem ugyanazt a kerülőt? Nem okosabb egyenesen átvágni a helyes irányba?

És vajjon a «múzeumi gyűjtemények» elegendő kivonatai-e a néphagyománynak, hogy azokból nemzeti kultúrát lehessen majd formálni? Erdei Bartókra és Kodályra hivatkozik. *«Bartók és Kodály sem úgy teremtettk meg a magyar zenét, hogy az élő népzene gyakorlatát tanulták volna el, hanem összegyűjtötték a népzenei dallamanyagot, — nagyrészen már a parasztok közt is múzeumi darabok voltak —, s ezek a műformák ihlették meg géniuszukat. A népkultúra tehát akkor is betölti forrásszerepét, ha már múzeumba kerültek darabjai s mint élő kultúra régen megszűnt.»*

Hallgassuk meg, mit felel erre a legilletékesebb forrás, maga Kodály: *«Nem elég tudós módra, anyaggyűjtésszerűen «megismerni» az anyagot, azt «lege artis» feldolgozni s lélekben talán idegennek maradni tőle. Emberileg is részesévé kell válni a hagyománynak s ezzel egy embercsoport*

lelki életének. Csak így jutunk hozzá ahhoz, ami másképpen nem adható át, mint élő lényről élő lényre, szemtől szembe való találkozással.»

Nem elegendők tehát az «objektíve szemlélt műformák», a mögötük lévő emberi világ a fontos. Hiszen a műveken keresztül is ennek az életformának és a benne formálódó emberi léleknek szépsége fogta meg az alkotókat. A művek maguk csak kiszakadt darabjai, tökéletesre csiszolt üzenetei ennek a világnak.

És kialakulnak ebben a világban olyan értékek is, amelyek már nem is tudnak különszakadni az élettől, mint külön életet élő «művek», hanem a hagyomány megszakadtával elenyésznek és hosszú fejlődésre van szükség amíg az elvesztett színvonalat újra elérhetjük. Gondoljunk például a beszédkultúrára! Ez a magasfokú, szinte művészi beszéd valaha az úri magyarságnak is tulajdona volt, de megszakadt a hagyománya s ma már csak a nép egyes részeinél találkozhatunk valódi, művészi magyar nyelvvel. Hagyjuk ott is elpusztulni? Akkor elmondhatjuk, hogy a magyar nyelv is csak könyvekben él, mint a latin klasszikusok művei. Mert jól meg kell jegyeznünk, hogy a hagyomány élete folytonos halmozódás. Az egyszer megtalált kifejezés száll nemzedékről nemzedékre és minden újabb szerzemény csatlakozik az előzőkhöz. Csakis ebben a folytonosságban van a záloga az értékek fennmaradásának. Van bátorsága Erdeinek kijelenteni: nincs szükségünk ezekre az értékekre, mindent kezdetünk előlről, mindent tudunk majd pótolni?

Azt hiszem, ma minden értéket meg kell ragadnunk, amivel magyarságunkat építhetjük, minden vonásra szükségünk van, amivel gazdagabbá tehetjük azt a képet, amit a magyarságról magunknak és mások számára alkotni akarunk. Nem mondhatjuk tehát közömbös szívvel, hogy pusztuljon a népkultúra, jöjjön a polgárosodás, a proletarizálódás, majd később gondolkozunk rajta, hogy az elrontott milliók újra emberek legyenek. Inkább vizsgáljuk meg gondosan, mi is a teendő a mi sajátos, átmeneti állapotunkban?

Hogy a népkultúra változatlanul fenn nem tartható, tudjuk; hogy értékeire multhatatlanul szükség van, szintén valljuk. Problémánk tehát az, hogy most, amíg van még népkultúra, amikor a nép nagyobb tömegei még nem lettek színtelen, magyartalan polgárrá, gondosan szétválasszuk: mi az, ami megtartható a népkultúrából s mi az, amit pusztulásra ítelt az idő; mi az, ami átalakítva kell, hogy tovább éljen a nemzeti műveltségben és milyen tanulságokat kell megszívlelnünk a hagyományos életformákból egy jövőendő életforma kialakítására? Nem árt egyszer már sorbavenni a néphagyomány elemeit külön-külön, hogyan használható fel a jövőendő magyar kultúra számára?

Nem lehet a hagyományt egyik szélsőség szerint sem és nem lehet *egységesen* megítélni. Minden elemére más és más szabályok érvényesek. Vannak olyan elemei is, amelyek minden átalakulás nélkül élhetnek tovább bármilyen életformában. Ilyenek, hogy a legkisebbeken kezdjük, a gyermekjátékok. Nincs olyan magasrafejlett társadalom, amelyben ezek idegenül, furcsán hatnának, amellet bizonyos vonatkozásban pótolhatatlannak. Kodály írja róluk: «Ez ősi játékok fenntartása elsőrendű kulturális és nemzeti érdek. Egyrészt valóságos tárházai a tudatalatti magyarságnak. Tudatalatti elemeknek eddig még alig méltatott, nagy szerepe van a nemzeti jelleg kialakulásában. Aki nem játszott gyermekkorában e játékokat, annyival is kevésbé magyar. Benne a nemzethez tartozás sokágú, bonyolult érzése feltétlenül szegényesebb, hiányosabb. Egy csomó jellegzetesen magyar testmozdulat, szólás-hanglejtésforma, dallam kima-

radt lelki életének építőanyagából. A nevelésnek oda kell törekednie, hogy ez a szó: «magyar vagyok», minél gazdagabb tartalmat, minél több életet, szint jelentsen mindenkinek, egyénileg is, különben vajmi könnyen üres frázissá szarad.

Másképp nagy e játékok tisztán emberi értéke is: fokozzák a társasérzést, életörömet. A mai gyermek koravénisége ellen nincs jobb orvosság.»

Nem ellenkezik a magaskultúra szellemi színvonalával azt hisszük, a gondolkodásnak és gondolat kifejezésnek fejlett hagyománya sem: a népnyelv. Sőt, ezt kell legjobban féltenuink, itt kell módot találnunk rá, hogy a felfelé törő parasztság se veszítse el ezt a nemes hagyományt s az értelmiségi és dolgozó polgári rétegekbe is vissza lehessen menteni minden szépségét. Itt veszítettünk legtöbbet: nyelvünk elkopott, elszíntelenedett, már magát a nyelvtant is kerékbetörjük, egyáltalán alig tudjuk magunkat kifejezni. Schol annyi képzavar, befejezetlen, vagy rosszul befejezett mondat, mint a magyar intelligencia beszédében. Meg kell találnunk a módját, hogy a népnyelv eleven tradíciójából újra régi szépségében újuljon meg a magyar beszéd mind az írás lapjain, mind a társasági élet fordulataiban.

Szorosan kapcsolódik a beszédhez a társadalmi élet, az érintkezés és fellépés hagyománya. Ez is olyan eredmény, mely folytonos halmozódással érhet csak el olyan magas fokra, mint sok vidékünkön. A folyton új és új formákat kialakító, fejlett emberség e formákban maga is újra és újra gazdagodik; ez az állandóan egymásra ható kölcsönösség: a magateremtette formákban új ösztönzést nyerő szíves emberség vész el a megszakadó hagyománnyal. Az ember ugyanaz a kispolgári formák közt is, mégis hiányzik valami: a formáknak színes, meleg gazdagsága és az a biztonság, amivel a bennük kiművelt ember a formákkal él, azokhoz magából állandóan hozzáad. Ennek a hagyománynak megőrzése már a társadalom szerkezeti kérdéseitől függ.

Ezek az értékek mind jól megférnek a magas kultúrában élő ember szellemi fejlettségével, sőt egyenesen hozzátartoznak s már csak ezért is szükség van további életűkre. Mégis ezeket az elemeket éppúgy örli, pusztítja a társadalmi változás, mint az életre nem valókat. A változás, úgylátszik, nem mindenben «szükségyszerű».

Lássuk most azokat az elemeket, amelyek megszakítatlan további hagyománya nem remélhető, amelyeket azonban mégsem szükséges könnyelműen átengedni a pusztulásnak és kidobni életünkéből. («Életünk»-ről beszélek, értelmiségieket is beleértve, mert amit magam nem vállalkozok, azt másra sem akarom rákényszeríteni.) Azokat az elemeket értem, melyek csak ünnepélyes pillanatokban felújítva maradhatnak fenn, de úgy igenis fennmaradhatnak: a tánc, a viselet, egyes szokások. Ha a modern és polgárosult Angliában fennmaradhattak ezek a hagyományok az intelligencia körében is: a hagyományos alkalmakra felöltik a régi viseleteket és az ősi táncokban, szokásokban átélik mult idők hangulatát s nemzeti érzésük a multtal is gazdagodik, ha Oroszországban alakulhatnak olyan kórusok, melyek kizárólag a népdalt és *néptáncot* művelik; miért ne élhetne ilyen «másodlagos hagyományban» nálunk is mindez, ahol oly nagy értékek maradnának fenn ezekben a formákban. Nemcsak régebbi korok furcsasággá vált öltözetei, táncai, hanem a népkultúra úde alkotásai s a tánc esetében jellemünk olyan művészi megnyilatkozása, amit kidobni életünkéből van olyan veszteség, mintha egy nagy költőnket kellene kitörölnünk a nemzeti kultúrából.

Azt mondják majd erre a tudósok, hogy mindez így már nem él valódi életet, ha eltűnik a megnyilatkozások mögül az az életforma, amelyben *funkciója* volt; ebben a mesterséges fennmaradásban már csak tetszhalottként élhet a hagyomány bárminő formája!

Erre azt feleljük: ezek a dolgok a nép életében is az ünnepélyes alkalmak ritka pillanataiban éltek s mégis öröklődtek nemzedékről nemzedékre. Legszebb táncainkat is csak az év egyes, különösen emelkedett pillanataiban járták el és csak így láthatta a következő generáció, mégis élt tovább nemzedékeken keresztül. Ha találunk rá módot — és erre a legkönnyebb módot és kedvet találni a jelek szerint —, akkor ilyen ritka pillanatokban tovább élhetne mindez az egész társadalomban. Hiszen ezek a táncok s egyes viseletek olyan «alkotás»-ként élvezhető művek, mint akármelyik műalkotás, vagy mint a népdal, nem szükséges hozzá, hogy benne éljünk a népi-naiv lelkivilágban, mint a mesénél, balladánál. S ha így elérjük azt, hogy az a mozdulat-kultúra, ami a néptáncban él, fennmarad tovább is néhány remek táncunkkal a nemzeti életben, mit számít az, hogy mindez «tetszhalott»? Nem akarom ezzel azt mondani, hogy a ma érvényben lévő mindennapi formákat *állandóan* cseréljük fel velük: a ma általános öltözetet és a modern táncot. A tánc mai életünkben társadalmi érintkezési forma, s mint ilyen kiirathatlan, amazoknak a táncoknak pedig egészen más a jelentőségük: magasrendű mozgásérzetekben csak itt átélhető érzések kiélése, művészet, ami emelkedett pillanatokot kíván. Emelkedett pillanataink törvényét nem kényszeríthetjük rá a hétköznapiakra, de viszont mindig újra és újra szükségünk lesz rájuk. S nem számít a hagyomány mesterséges volta, ha a képesség, a kialakult értékek így öröklődnek tovább s ha a «felújítás»-ban mindig örömünk telik.

Ugyanez áll a viseletre is. Amit oly buzgón hangoztatnak ellene, hogy «értelmetlen», «kényelmetlen», az gyerekes kifogás. Hát a frakk sokkal értelmesebb, kényelmesebb? És mégis hordjuk. S ha jólesik bizonyos alkalommal frakkot öltönni, éppúgy sokszor jól esnek viseletbe öltözni. Különösen falun járva érzi ezt az ember, ahol éppen a mi civilruhánkat érezni értelmetlenné. Vidéken és akárhol természetben a pötyögő hosszú nadrág, a hosszú, lépést akadályozó télikabát, a félcipő értelmetlen, mert csak pár lépéses utainkra, lakásunk parkettjére van elgondolva. És a díszmagyar nem terhes, nem «értelmetlen»? S amint ez a pompás úri hagyomány tovább él az ünnepélyes pillanatok számára és fenntartja mult idők magyarjainak izlését, ugyanúgy fennmaradhatna a nép és az intelligencia közt egyaránt a legszebb népviseletek kultusza, amellet elhethetnénk hétköznapiainkat az általános európai öltözetben. Ez már nem volna hagyomány, csak tradíció, de evvel a tradícióval kialakult művészi eredményeket: színeket, formákat öríznénk meg továbbra is és a magunk életét tennénk gazdagabbá, színesebbé, magyarabbá. Hogy hogyan lehet mindezt elképzelni? A népnél talán a lakodalom lehet minden ilyen hagyomány felújulására a legjobb alkalom, különösen ahol ennek magának is kifejezett formája él a hagyományban s ezt is fenntartaná a tradíció. Az intelligenciának könnyű alkalmat teremteni s úgy látszik, egyre több a készség és kedv az ilyen «felújítás»-ra és «beöltöztés»-re.

Ezeket kívül vannak a népkultúrában olyan elemek is, melyeket semmi módon nem lehet a folyó élet tradíciójában megtartani, a megváltozott élettel együtt eltűnnek a gyakorlatból. De még itt is különbséget kell tenni. Vannak köztük olyan jelenségek, melyeknek további

fennmaradása nem is kívánatos, ezeknek el kell tűnniök a nép életéből, de előbb a néprajztudománynak sürgősen fel kell dolgozni a bennük rejlő anyagot, mert őstörténetünk és sok más tudomány számára fontos tanulságot rejteneek magukban. Ezek: a tárgyi primitívség sokféle megnyilvánulása és a babonák, az ősi hitvilág és világkép elemei. Vannak aztán azok az elemek, amelyek lassan kihálnak, de a nemzeti magaskultúrának fel kell szívnia magába, hogy átalakítva, «szublimálva» kialakulhasson belőlük a magasrendű magyar művészet: a népzene, népköltészet, népművészet, népi ízlés az építkezésben, és idetartozik a tánc is, mert itt a meglévő népi táncok megőrzése mellett is szükséges kialakítani a népi gyökerekből magasrendű táncművészetet, a még nem létező magyar balettet.

Itt jutottunk el a lognehezebb feladathoz. Ez az a pont, ahol a népi gyökerű magas kultúra problémája megoldható. Azért is próbálkoztak a legtöbben ezzel a kérdéssel: a népművészet különböző ágának magasművészetté való feldolgozásával. Hagjuk most a téves elképzeléseket, hogy több terünk maradjon a követendő példa bemutatására. Mindössze annyit jegyezzünk meg, hogy minden ilyen próbálkozásnak alaphibája, hogy nem a magas művészet formáit tekintik végcélnek, ahová fel kell emelni a népi anyagot, megtölteni vele a formákat és ezáltal magyarrá tenni — és felhozni a népet is a magas műformák színvonalára —, hanem ellenkezőleg, a népi formákat tekintik végcélnek s ezekbe oltanak bele tulajdonságokat a magas műformák köréből. E kentaur-műfajokból azonban sohasem születik európai színvonalú magyar művészet.

Lássuk inkább a tökéletes példát, az egyetlen, amely ezt a kérdést sikerrel oldotta meg: Kodály mozgalmát. Nemcsak a példa kedvéért, hanem azért is, mert oly sok ünneplés és annyi méltatás ellenére még mindig sokan vannak, akik nincsenek tisztában azzal, hogy mi folyik tulajdonképpen ennek a mozgalomnak keretében.

Két külön dologról van szó ugyanis. Az első közismert: a két nagy művész, Bartók és Kodály a népdaltól a nagy műalkotásokig vezető utat magában tette meg s emelte magas művészetté a népdalt. Ebből az a tanulság, hogy az ilyen összeolvasztáshoz egyrészt alkotótehetség kell, másrészt nem lehet lemondani a nagy alkotások színvonaláról, az európai művészet magasrendű műformáiról, hanem azokba kell önteni az új életet. De azt már kevesen tudják, hogy milyen hatalmas erőfeszítéseket tesz Kodály arra, hogy ezt az utat a széles néprétegek is meg tudják tenni utánuk. Nagyvonalú terv alakult ki lelkében, hogyan lehessen a népet elvezetni az egyszólamú énektől az oratóriumig. Olyan nevelési eszközt találni, amely mindenütt, mindenkinek rendelkezésére áll, ami nem a tehetősök kiváltsága, mint a hangszertanulás, de ami művészi élményekhez juttatja el a gyermeket, ahová a hangszertanulók túlnyomó része sosem jut el; ez az eszköz a karének. Ha ez kottaismerettel egyesül — és ez csak helyes nevelőmódszer kérdése —, akkor bekapcsolja a legelhanyagoltabb rétegeket is a művészetbe, akár városi proletár, akár eldugott faluban parasztyerek. De hogy ez az eszköz igazán tökéletes legyen, hogy a zenei nevelés egyúttal felfrissítő élmény is lehessen s hogy a gyermek — a városi — magyar levegőt szívjon be az első kottaolvasógyakorlatoktól kezdve, illetve, hogy — a falusi — a saját levegőjében emelkedjék új ismeretek színvonalára, ehhez szükség volt egy nagy szellemre, aki arra is vállalkozott, hogy maga építse ki ezt az utat az óvodások kis énekes játékeitől iskolai énekgyakorlatokon és művészi gyermekórásokon keresztül a nagy vegyeskarokig, a nagy művekig.

Hogy jutott idáig a Psalmus, a Te Deum alkotója? «Azt az árkot, ami a magyarságot a kultúrától elválasztja, mindenáron be kell töltenünk, ha másképp nem megy, a saját hottesteinkkel», — hallottuk tőle egyszer.

Minden problémát meg akar oldani ezzel a mozgalommal: a néphagyományban élőket törés nélkül felemelni, a szegény rétegek számára hozzáférhetővé tenni a kultúrát, eltüntetni a polgári világon belül a kettősséget, hogy van egy kisszámú elit (amely nálunk ki sem tudja tölteni a zenei élet kereteit) és mellette a nagy, közömbös tömeg, amely mit sem tud a kultúráról. Kétszólamú énekgyakorlatai, a «Bicinia Hungarica» élén ez áll: «Galántai népiskola, mezítlábas pajtásaim: rátok gondolva írtam ezeket. A ti hangotok cseng felém ötven év kódén át. Hajigáló, verekedő, fészekkiszedő, semmitől meg nem ijedő, talpig derék fiúk, dalos, táncos, illedelmes, jódolgó lányok: hová lettetek?»

Ha minket akkor effélékre (s még egyre-másra) megtanítanak: be más életet teremthettünk volna ebben a kis országban! Így azokra marad, akik most kezdik tanulni, hogy nem sokat ér, ha magunknak dalolunk, szebb, ha ketten összedalolnak. Aztán mind többen, százan, ezren, míg megszólal a nagy Harmónia, amiben mind egyik lehetünk...»

Micsoda szerető gondnal állított össze ezekben a Biciniákban mindent, ami csak szükséges magyarságunk építéséhez! A népdalok változatos gazdagsága a magyar zenei mult különböző darabjai: zsoltárok, XVI. századi katolikus énekek, Balassa-énekek, históriás ének, majd egy füzet a rokonnépek dallamaiból (szövegüket is pontos fordításban közli a dalokhoz, hogy a rokongondolkozású népek költészete is megnyíljon a magyar gyermek előtt). S mindez a zenepedagógus finom érzékével összeválogatva, aki ismeri a szakzenészek képzettségének egyoldalúságait is, a műveletlenek nehézségeit szintén és már itt az alapokban akarja egyengetni a tökéletesebb zenei műveltség útjait. A magyar gyermek ezentúl abban a szerencsés helyzetben van, hogy a legsajátabb, legismerősebb hangok közt és Kodály fantáziájának vezetésével emelkedhet fel olyan művekig, mint a «Mátrai képek» s azon túl a világirodalom alkotásaihoz.

És hogy a terv életté is váljék, azért van ott minden kis részletkérdés megoldásánál: akár óvodásoknak való gyakorló facimbalmot kell kitalálni, akár népdal alapján készült modern kottatanító-tankönyvet összeállítani. Iskolát látogat, embereket ösztönöz, gondolatot ad. S nem sokára megláthatjuk legalább zenében a csodát: a hagyományból a legkorszerűbb kultúrába törés nélkül felemelt nép, a kultúrátlanok és művelt elit kettőssége helyett egy kultúrába összefoglalt «osztálytalan» társadalom csodáját. Így szolgálja Kodály azt az elvet, amit maga így fogalmazott meg: «Ha már elhagyjuk az írástalan kultúrát, sürgősen át kell térnünk az írásosra, különben betelepszik az írástalan kultúra helyére a kiírthatatlan analfabétizmus. Amúgy a régi kultúra minden értékét átmenthetjük.» (Milyen másképpen állunk itt szemben a «menthetetlenül bárbar átmenet»-tel! Akár Tolsztoj, aki elemi iskolai olvasókönyvet írt paraszt gyerekeknek.)

Ha ilyen gondoskodással vágunk elébe a változásnak, akkor már nézhetjük az ő nyugalomával: «A nép életéből lassan, de kérielhetetlenül irtja a hagyományt maga az élet. Ezzel szembeszállni, egy természetes történeti folyamat elé gátat vetni: hiábavaló törekvés volna. Most a művelt rétegen van a sor, hogy felkarolja, megőrizze, hogy élete cselekvő része legyen... S eljön az idő, mikor a művelt réteg a néptől át-

vett hagyományt új, művészi formába öntve, újra átadhatja a nemzeti közösségnek, a nemzetté vált népnek.» Új művészi formába, azaz európai kultúrszínvonalra emelve. Mindig erről van szó Kodálynál, ha a néphagyomány jelentőségéről beszél: «Megvan benne magja, terve egy nagy nemzeti zenekultúrának. Ennek kifejlesztése, teljessé tétele a művelt réteg dolga... ránk nézve a zenei néphagyomány sokkal többet jelent, mint a nyugati kultúrnépek közül azoknak, amelyek már századokkal ezelőtt magasrendű műzenét teremtettek. Náluk a népzene felszívódott a műzenébe s ők nagy mestereik műveiben megtalálhatják azt is, amit mi még csak a népzeneben találhatunk meg: a nemzeti hagyomány folytonosságát.»

Látjuk, hogy ez nem «kivonulás Európából», hanem éppen bevonulás, felemelkedés Európába. Hiszen Kodály, mint tanár nevezetesen volt, hogy tanítványait milyen erővel tudja a zeneirodalom tanulmányozására kényszeríteni. Nyugalombavonulása után az akadémiai kottatár látogatottsága felére csökkent s ezt a hivatalos beszámoló is a Kodály-órak megszűntével magyarázta. Ugyanaz a nemzeti kultúrideál ez, mint a «művelt» Kölcseyé, aki a népdalból akart élete végén művészi nemzeti dalstílust kialakítani. Látjuk, hatalmas műveltség és néphagyományokhoz való fordulás nem állnak egymással ellentétben. Sőt, éppen az igazán mély műveltség mutatja meg, hogy saját énünk, valódi mondanivalónk nélkül nincs magasrendű művészet. De míg azt a mondanivalót megtaláljuk! Kölcsey, a nagy nyugatos kerülő után gyötrő küzdelemben törli magát az áhitott hang, a nemesített népdal hangja után s mikor megtalálja, már alig van néhány éve s néhány verse. Am a szerencsésebb, mindjárt a forráshoz folyamodó Kodály sem vall könnyű munkáról: «Nálunk az értelmiség szülöttének valósággal ki kell harcolni a magyarságot. Ami körülveszi, mind idegen. Át kell vágni magát rajta, utat törni a magyarsághoz...»

A magyar kultúra fellelőjére még csak részletekben, darabokban van meg, a zenész sem talál ott kész műhelyre, azt maga kell, hogy megépítse, szálanként összehordja, mint a fecske a fészket. A nagy nemzet fia kész fészkekbe száll költeni.

... mindenfajta magyar művész csak úgy tud dolgozni, ha megfogta az eljövendő magyar kultúra víziójának varázslata...»

«Magyar kultúra víziója!» Se nem behódolás az idegen formáknak, sem elmerülés a primitívségben! «Népiesek» és «urbánusok mondva csínált ellentéte idején jó lesz hangsúlyoznunk: «... magyarság és európaiság szintézise... Addig él a magyar, míg meg nem oldja.»

Van azonban még más megoldanivalója is. Ha a mai társadalom válságából ki akar lábolni és nem akar addig várni, míg azt is előbb mások kitalálják s aztán elkésve baktasson a többiek után, akkor szembe kell néznie kultúrformánk általános emberi válságával is. Míg a társadalom politikai-gazdasági kettészakadásával már hosszú idő óta sokan foglalkoznak, addig a másik, belsőbb probléma sokkal homályosabban vajúdik az emberek lelkében: a kultúrált kevesek és a kultúrátlan nagy tömeg áthidalhatatlan kettősségének problémája. S itt nem a nevelés hatásos, vagy hatástalan, általános vagy zártkörű voltáról van szó, hanem kultúrformánk szükségszerű kövekezményéről. Ebben a kultúrában a szellemi értékek olyan túlfeszített magasságba vannak emelve, amit a nagyobb rész csak nehéz szellemi erőfeszítéssel tudna úgy-ahogy követni. Szédületesen megnőtt a távolság élenjárók és átlag között, mert mai formáink szerint minden ember a maga külön világába zárva, maga kell, hogy ki-

alakítsa kultúráját: a vágyat, hogy a kultúrértékeket megismerje, az ízlést, hogy köztük eligazodjék s a kitartást, hogy hozzájuk felemelkedhessen. Minthogy a kultúrértékek nem jönnek helyünkbe, hanem kinek-kinek tetszésére van bízva, hogy fáradjon értük, csak a legjobbak jutnak el a szellemi magasságok, az érzelmi mélységek végső határáig. A tömeg erőfeszítést únva, az értékeket nem is sejtve — semmi sem vonzza, semmi sem kényszeríti — végleg elszakad a kultúra minden megnyilvánulásától s fejletlen racionális énjének kiélésében meg van elégedve a világgal. Már pedig kultúrértékekkel való érintkezés nélkül csak az lehet az eredmény, amit látunk: zavar az értelemben, meghatódottság nélküli sivárság az érzelmekben.

A népkultúrában nincs meg ez a kettősség. A hagyományban össze van fogva egy kultúrában elit és átlag; amit az produkál és élvez, azt emez is át tudja venni. A jobbak benne élnek egész világukkal a közösségben; kultúrájuk, érzelmeik példájával, a közös kultúra szépségeivel újból és újból átfürösztik a többieket és megtartják érzelmi fogékony-ságban, a kultúrtermékekkel való kapcsolatban. Ezért itt az átlag sokkal emberibb teljességet, művészi fogékony-ságot mutat, az egész társadalom sokkal bensőségebb emberséget, mint a mienk. Pedig ott is megvan-nak a rosszabb ízlésű, fejletlenebb érzelmi életű emberek, mint köztünk. Ez az átlag ott is, éppúgy fogékony a selejtesre, a felkapott, divatos múlt hangokra, mint a mi tömegemberünk. De a hagyományban élő társadalom mégis állandóan bekapcsolja ezeket az igazi szépségeket, a mély meghatottság megtisztító pillanataival abba a felsőbbrendű világba, amit kultúrának nevezünk.

Ott a jobbak a többiekkel állandó termékeny kapcsolatban vannak, s minden, amit magukban kialakítanak, hat a körülöttük élőkre is, addig nálunk elit és tömeg halad két külön úton, mely sohasem érintkezik egymással. Bármilyen szellemi távlatokig jusson el az élcsapat, az teljesen hatástalan a tömegre, melynek fogalma sincsen távlatokról; ezek csak távolabbra visznek egymástól tömeget és élenjárót. Sőt eljön a «tömegek lázadása», mikor az önmaga valóságának öntudatára jutott tömeg megúnván a jobbak még oly csekély irányítását is, a maga képére akarja alakítani a világot és elnyeli a szellem kis csapatát.

Már Vörösmarty agyát foglalkoztatta ez az ijesztő kettősség, súlyosbítva a nyomor és gazdaság kettősségével. Nagy szellemeink már akkor érezték saját bőrükön sajogni azokat a kérdéseket, amelyeket Európa csak most kezd érezni? Vörösmarty, a fejlődésben boldogan hívó XIX. század gyermeke már látta a «rettentő tanulságot».

*«Hogy míg nyomorra milliók születnek,
Néhány ezernek jutna üdv a földön,
Ha isten ésszel, angyal értelmmel
Használni tudnák éltők napjait.*

— — — — —
Országok rongya, könyvtár a neved!

Ment-e

A könyvek által a világ elébb?

Ment, hogy minél dicsőbbek népei,

Salakjok annál borzasztóbb legyen.»

Itt a biztató tanulsága a népkultúrának, csak azt kell megfejtenünk, hogy mivel éri el az egyensúlyt a népkultúra, s hogy lehet ezt magasabb

világban is érvényesíteni? Vajjon nem Kodály útja-e a végső megoldás: csak helyesen megválasztott nevelési módokra van szükség, a kultúra eljuttatásán múlik a kérdés? Azt hiszem, a nevelési problémán túl része van ebben *társadalmunk szerkezetének is*.

Az a termékeny együttműködés, a jobbak állandó példaadó hatása, amellyel környezetüket is emelik, előttük folytonosan hitet tesznek a magasabb értékek mellett, vágyat ébresztenek irántuk és a kiválóbbak példája segítségével a többiek is eljutnak a szépségek megértéséig — ilyen termékeny kapcsolat csak *kis egységben* fejlődhet ki, egymást állandóan ellenőrző, *minden vonatkozásban* figyelő közösségben. Nagyobb keretek közt elvész az ember, nincs meg az egyéneknek egymást ismerő, meleg kapcsolata s az életeknek egymásra ható, meleg közelsége. Men-nél többen vagyunk, annál inkább magunkra vagyunk. A nagy keretek közt ide-oda csapódó életek tömegében az egyén mindig csak egy-egy viszonylatban, egy-egy tulajdonságával fordul a többiek felé; nincs meg a jobbaknak feltétlen és életteljes hatása; hiszen itt maga a jobbak felismerése, a kiválasztás is reménytelenebb, mint kis egységben, ahol az életviszonyok sokféle lehetőségében tapasztalja a felsőbbrendűséget a közösség; ahol nem felületi érintkezésben találkozik ember emberrel, hanem alapos, mély megismerésben. A hagyományos világ kis egységeiben azért egészségesebb a szelekció. A jobbak élete a kis közösség megértő kiválasztásában értelmet kap, itt gyökere van az embernek!

Csak itt fejlődhet ki az az érzelmi gazdagság is, az érintkezésnek hagyományosan kialakult, meleg emberi színessége, mely a polgári világ után oly közvetlenül megcsapja az embert falun. Kis közösségben, állandó érintkezésben van idő a felmelegedésre s a formáknak is melegbé tételére; az egymással szemben kifejezett érzelmeknek megvan az emléke, ami tovább gazdagítja mind az érzelmeket, mind a kifejezési formákat. Mindezekhez idő kell és állandóság, — emberi kapcsolat. Épp ezek hiányoznak a nagy egység életéből. Sokakkal, idegenekkel nem állhatok ilyen viszonyban, mikor az áramló élet pillanatokra vet össze valakivel, aztán megyünk szét a magunk külön életébe. Amott kis keretek közt az érzelem rögzítése mindenkivel szemben is érvényes formákban lehetséges, a *kevés és ismert* mindenkivel szemben.

De ha itt a kis egységet magasztaljuk, már zudítjuk is magunkra az ellentmondást, hogy a falu maga tagadja meg magát, mikor elhagyja a nép és özönlik a városba. A «Landflucht» ellenem bizonyít.

Meg vagyok róla győződve, hogy ezt a kérdést éppen úgy túlságba vitték, mint a népkultúra problémáit. Nálunk igaz, tódul a nép oda, ahol megélhetést talál, tehát leginkább a városokba. De ez még nem «Landflucht», csak az a természetes folyamat, hogy az a népelesleg, amelyet a jelen helyzetben nem tud eltartani a vidék, megy máshová, ahol el tudják tartani. Ha ugyanott mezei munkával, vagy földhözjuttatással kenyeret adnak neki, nagyobb része megmaradna a vidéken. «Landflucht» ott van, ahol üresen maradnak a földek, mert aki megélhetne rajtuk, az is városba költözik. Nálunk ez még csak igen elszigetelt esetekben, egy vékony rétegnél fordul elő és bőven van tartalék, amely betölti a támadt űrt. S ha eddig kiemelték a faluellenes hangokat, hadd emeljem ki én a faluhoz való ragaszkodást, amivel sokkal több alakban találkoztam: emberrel, aki nyolc éve dolgozik Pesten, családjá otthon, noha eltarthatná őket «polgárként» Pesten is, de ott akarják felépíteni házukat. Pest csak kereseti lehetőség, élni odahaza akarnak a faluban. Ezt a példát száz alakban láthattam pesti munkahelyeken és nem egy

faluban és általánosíthatom a példát a palóc, matyó építőmunkásokkal, hazatért amerikaiak tömegével. Erdei Ferenc maga is szállt meg velem együtt egy halasi tanyán, ahol a gazda harminc évi pesti szolgálat után, pesti felesége ellenére vett magának földet, tanyát, holott az első nyáron elájult a már szokatlan munkában. És hány példával találkoztam vidéki értelmiségiek, egyetemi hallgatók közt, akik még párnapos látogatásra sem tudják megszokni Pestet s falujukból vesznek részt — néha igen tevékenyen — a szellemi életben. Egészen bizonyos, hogy az emberek egy része kimondottan falulakó, másik része kimondottan város lakó és köztük a nagy rész élete körülményei és megszokás alapján lesz egyik vagy másik. A falu tehát éppen úgy szükséges, mint a város, a kettő nem zárja ki egymást. Én magam is híve vagyok Erdei tanyás-városának, mint ahogy az idegeniséget levetkező, modern világvárosnak, szülővárosomnak is mindig híve leszek csakúgy, mint a történelmi levegőjű Kaszának, Kolozsvárnak. Legyen minél sokszínűbb a magyar élet, legyen minél több lehetőségünk az élet megélésére. Minél többféle életforma, minél többféle emberi típus példája gazdagítsa közösségünket, hogy sok színben bontakozzon ki benne a magyarság. Mert az egyoldalú ország gyenge és törekeny, a sokoldalú boldog és erős (ebben a formában ma is érvényes a szentistváni mondat).

De a falu, a kis egység példáját is bele kell építenünk társadalmunkba és kultúrterveinkbe, ha ki akarunk jutni a mai zsákutcából. Addig kell ezt megtennünk, míg a hagyományos formák még egy ideig életben vannak és az emberekben fenntartják a fogékonyságot a kultúra iránt. Az a nagy kultúréhség, amit a parasztságnál tapasztalunk, a polgárosult életben külsőségekben kielégül. (A munkásság egy részének tiszteletreméltó kultúrszomja már csak éppen olyan «elit»-jelenség a proletárok, munkások, iparos-kispolgárok tömegében, mint a valóban művelteké az értelmiségben.) Ezt a kultúréhséget csak megszakítatlan folytonosságban: kultúrától kultúráig emelve tudjuk bennük megőrizni és valódi emberség alapjává tenni. Csak egy pillanatra se engedjük kiszakadni a népet a kultúrával való kapcsolatból, mert akkor menthetetlenül visszazuhan a «barbár átmenetbe», ahonnan többé nincs kiút.

Kodály példája a bizonyosság, hogy ilyen felemelés lehetséges. Miért nem fogunk hozzá kitervelni minden vonalon, pontosan, hogy mit is akarunk? Az idők nem várnak s kár volna azokat az erőket, melyek most mindenkit a megújulás felé hajtanak, nem a legmagasabbra törő erőfeszítésre fogni be és elakadni egy nem szükségyszerű, közbeeső állomáson.

Ki kell tervelnünk a legapróbb részletekig, hogy az élet hogy folyék a kereteken belül: a társadalom, a kultúra, az egyén boldogsága. A gondolatok tisztázását kell legalább elvégezni a legjobbaknak, ha azt remélik, hogy a hajdani reformnemzedék szerepét tudják betölteni. Vörösmarty, Kölcsey problémái várnak ránk, száz éve vajdó problémák várják száz év tanulságai után a megoldást.

Vörösmarty szavai csengenek fülemben:

Előttünk egy nemzetnek sorsa áll,
Ha azt kivittük a mély süllyedésből,
S a szellem harcok tiszta sugaránál
Olyan magasra tettük, mint lehet,
Mondhatjuk, térvén őseink porához:
Köszönjük élet! áldomásodat,
Ez jó mulatság, férfimunka volt!

VARGYAS LAJOS